

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016, p. 693-706
DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9704>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 13.06.2016 ✓ Accepted/Kabul: 18.07.2016
🔗 Referees/Hakemler: Doç. Dr. Halil AYTEKİN – Doç. Dr. Perihan YALÇIN

This article was checked by iThenticate.

GENÇLERE TARİH BİLİNCİNİN AKTARILMASINDA TARİHİ ÇİZGİ ROMANLARIN ÖNEMİ: SUAT YALAZ'IN ENVER PAŞA EFSANESİ ADLI ÇİZGİ ROMANI ÖRNEĞİ*

Ali YAĞLI**

ÖZET

Bir popüler kültür ürünü olarak görülen çizgi roman ülkemizde pek rağbet görmese de dünyanın birçok ülkesinde dikkate değer bir edebiyat ürünü olarak kabul edilmektedir. *Enver Paşa Efsanesi* de Suat Yalaz'ın Türk çizgi romanına kazandırdığı önemli eserlerinden biridir. 80'li yıllarda ilk olarak "Sabah Gazetesi"nde tefrika halinde yayımlanan eser daha sonraki yıllarda kitap hâlinde çizgi roman okurlarıyla buluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini anlatan *Atatürk'e Süikastler*, *Topal Osman*, *Çerkez Ethem*, *Son Osmanlı Yandım Ali*, Suat Yalaz'ın diğer çizgi romanlarıdır. Yalaz, yakın tarihimize damgasını vurmuş Enver Paşa'yı anlatırken gençlere tarihimizi sevdirmeyi ve onlara tarih bilincini aşlamayı hedeflemiştir. *Karaoğlan* adlı çizgi roman kahramanı ile birkaç nesle tarihimizi sevdirecek gençlere okuma alışkanlığı kazandıran yazar, aynı zamanda çizim yeteneğiyle de Türk tarihinin tanıtılmasına katkıda bulunmuştur. Yalaz, *Enver Paşa Efsanesi*'nde çizgi romanlarda pek az rastlanan, maceranın yanı sıra, olayları belgelere dayandırarak okuyucusuna aktarmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucusu ve önderleri arasında bulunan Enver Paşa'nın maceralarına Abdülhamit, Talat Paşa, Cemal Paşa, Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü gibi önemli isimler eşlik ederler. Roman, Enver Paşa'nın Balkan savaşlarındaki başarılarını, Türk Alman ittifakındaki olayları, Sarıkamış harekâtını, Enver Paşa'nın yurtdışına çıkışını, Turan Devleti kurma çabalarını anlatır. Yalaz, Enver Paşa'yı öykünün sonunda yalnız başına elinde kılıcıyla düşman üstüne atını süren ve ardından şehit düşen korkusuz bir komutan olarak tasvir etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Çizgi Roman, Suat Yalaz, Enver Paşa Efsanesi

* Bu çalışma Trakya Üniversitesi I. Uluslararası Balkan Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

**Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü, El-mek: ayagli@omu.edu.tr

**THE IMPORTANCE OF HISTORICAL COMICS IN INHERITING
THE AWARENESS OF HISTORY TO THE YOUTH: COMICS
WITH THE TITLE *THE ENVER PASHA LEGEND*, BY SUAT
YALAZ**

ABSTRACT

Although comics regarded as a product of popular culture is not in demand in our country, it has been accepted as a noteworthy literary product. *The Enver Pasha Legend* by Suat Yalaz is one of his important works that has contributed a lot to the Turkish comics. The work which was published in installments in the "Newspaper Sabah" was compiled into a book for the readers in the following years. Through the stories of Enver Pasha, who outstand in our near history, the writer aims to create historical awareness in the youngs. Besides the youth getting a few generations love our history and helping them to acquire the habit of reading, the writer contributed to the presentation of Turkish history with his ability in writing comics. Yalaz, in his work, *The Enver Pasha Legend*, tells the stories emphasizing scientific and documentary aspects of the events which are fairly rare in comics. The novel covers the following subjects: the success of Enver Pasha in Balkan wars, the events related to Turkish-German Alliance, Sarıkamış Operation, Enver Pasha's exile and his efforts in the way of Pan-Turkism. At the end of the story, Yalaz has described Enver Pasha through lines as a courageous commander alone with his sword in his hand, who rode his horse towards the enemy and was martyred.

STRUCTURED ABSTRACT

Although comics regarded as a product of popular culture is not taken seriously in our country, it has been accepted as a serious literary product in many country of the world. In the comic novel the main character as the writer's creation carries an important role by influencing the reader and attracting them into his adventure. As *The Enver Pasha Legend* drawn by Suat Yalaz is presented as a legendary graphic novel to reader, the main character Enver Pasha does not show many similarities to the characters in other comics. Enver Pasha is not a comic hero like Karaoğlan; a well known character created by Yalaz, too. However, Yalaz places Enver Pasha in the centre of the events so that he can shed a light on the events in our recent history in the form of comics. The work carries educational and informative features rather than entertaining ones. Through this black and white work with 193 pages, which was written in 1993, Yalaz tells about Enver Pasha's life, his military achievements and the tragic end of his life. *The Enver Pasha Legend* by Suat Yalaz is one of his important works that has contributed a lot to the Turkish comics. The novels *Atatürk'e Suikastlar*, *Topal Osman*, *Çerkez Ethem*, *Son Osmanlı Yandım Ali* which deal with the late period of the Ottoman Empire are also written by him. Through the stories of these figures, who lived in our near history, the writer aims to create historical sympathy and awareness in the youth. The writer, with the graphic hero; Karaoğlan, created the

Turkish Studies

habit of reading and the love of history in the youth for some generations. At same time, he contributed to introduction of the Turkish history with his graphic narrative.

Comic novel, one of the most important means of visual narration, is a modern story telling for the young and children. Historical comics are among the types of comic novel used to pass the historical heritage to the young and children have an important place in every country. **Karoğlan** by Suat Yalaz, **Tarkan** by Sezgin Burak, **Malkoçoğlu** by Ayhan Başoğlu, **Kara Murat** by Rahmi Turhan are some of the historical comics that the young and children enjoyed reading. In such kinds of novels, the action and adventures in historical events are more apparent than the emphasis on history, so naturally history is set simply as a décor. Suat Yalaz, in his work **The Enver Pasha Legend**, tells Enver Pasha's life in the army and the events that developed around him, this time gives priority to emphasis on history and awareness of history. Thus he conducted a wide range of researches so that the events in our recent history can be compatible with the reality. It can easily be noticed that he has looked into many sources, whether they are domestic or foreign orion and constructed the plot of his comic novel based on them.

In his comic, the writer deals with many issues in our recent history such as the foundation and activities of the Committee For Union and Progress, Balkan war, Ottoman German Alliance, Dardennels wars, Sarıkamış Operation, the wars in Halep, Syria and Trablus Fronts. It seems as if Yalaz was teaching history lessons like a history teacher to the readers through the power of drawing and narration. Since the historical consciousness aimed in such comic novels is presented through the main character, the secondary characters around him, the setting and the events. It falls on the writer the most crucial stylistic responsibility in framing them. Yalaz also compiled his work in legendary historical comic novel format. Yalaz, in his work, **The Enver Pasha Legend**, tells the stories emphasizing scientific and documentary aspects of the events which are seen rarely in comics. Some important figures such as Abdülhamit, Talat Pasha, Cemal Pasha, Bekir Sâmi Bey, Mustafa Kemal Pasha and İsmet İnönü are involved in the adventures of Enver Pasha, who is among the founders and leaders of the committee for Union and Progress. The novel covers the following subjects: the success of Enver Pasha in Balkan wars, the events related to Turkish-German Alliance, Sarıkamış Operation, Enver Pasha's exile and his efforts in the way of Pan-Turkism. In the novel, the pasha's missing for his family; his wife and the young child is revealed dramatically via graphic drawings. At the end of the story, Yalaz has described Enver Pasha through lines as a courageous commander alone with his sward in his hand, who rode his horse towards the enemy and was martyred.

To conclude, **The Enver Pasha Legend** is a good work which tells interesting life of Enver Pasha, who is the founder of The Committee For Union and Progress, a good organisor, a patriot, most of the time acting with his feeling rather than his mind. While preparing his works, Yalaz caried out researches objectively and in detail so that, even the tinst detail can be in accord with reality. It is clear from the flow of the events in his work that he has read and examined many domestic and foreign

Turkish Studies

bookes about Enver Pasha and that he has talked with close relatives of Enver Pasha and that he got invaluable information from competent historians about him. This is a work that can arouse love of country and nation as well as inflicting the thought of solidarity, unity and brotherhood on the young. This novel, which can be appreciated by the readers in terms of its language, naration and drawing tecnique, is printed on straw-calour paper of poor quality in black and white, so it has very low visual quality and trading. Cloured drawing and new high quality press of this book, whose writer is still alive, will help the young and children become more and more interested in our recent history. Comics can contribute to the education of children in the same way as the animated cartoons with well prepared content contribute to the education of students.

Keywords: Historical Comics, Suat Yalaz, The Enver Pasha Legend

Giriş

Çizgi roman, çocuğun kitapla tanışmasındaki ilk basamaklardan birini oluşturmaktadır. Teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesiyle çizgi romanlardaki görsel unsurlar, çizim tekniği, renkler, üç boyutluluk çocukların daha çok dikkatini çekmektedir. “Bu tür içinde sistemli bir şekilde dolaysız anlatım yer alır. Anlatımın ağırlığı daha çok çizimlerde, ama yazı da, konuşma ve düşünme balonları da buna katılır. Ayrıca kısa açıklamalar, ünlem, sözcük ve imleri de kullanılır, böylece resimle yazının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu bir anlatım biçimi ortaya çıkar” (Aytekin, 2011: 375). Çizgi romanda yazarın kaleminden çıkan, okuyucuyu etkileyen, onu kendi maceralarına çeken ana kahraman büyük önem taşımaktadır. Suat Yalaz’ın çizdiği *Enver Paşa Efsanesi*, belgesel resimli roman olarak okuyucuya sunulduğu için buradaki ana kahraman Enver Paşa, diğer çizgi romanlardaki kahramanlara pek benzemez. Enver Paşa, Suat Yalaz’ın tanınmış Karaoğlan’ı gibi bir çizgi roman kahramanı değildir. Ancak yakın tarihimizdeki olaylara çizgi roman formatında ışık tutulabilmesi için Yalaz, olayları Enver Paşa etrafında şekillendirmiştir. Eser eğlendirici olmaktan ziyade eğitici ve bilgilendirici unsurlarla donatılmıştır. 1993 yılında kaleme aldığı 193 sayfadan oluşan bu siyah beyaz yapıtında Yalaz, Enver Paşa’nın hayatını, askeri başarılarını ve hazin sonunu en ince detaylarıyla okuyucuya aktarmıştır. Eser’e önsöz yazan tarihçi Altuğ’un eleştirileri eserin Türk çizgi roman tarihine kazandırılmış başarılı bir yapıt olduğu yönündedir. Ona göre *Enver Paşa Efsanesi*, Osmanlı tarihinin akışını değiştirmiş bir partinin, İttihat ve Terakki’nin kurucularından, iyi bir teşkilatçı, iyi bir aile babası, iyi bir vatansever, fakat çoğu kez, akli yerine duygularına öncelik veren Enver Paşa’nın çok ilginç yaşamını anlatan kusursuz bir eserdir. Suat Yalaz eserini hazırlarken en küçük ayrıntıların bile gerçeğe uygun olması için tam bir tarafsızlıkla, derinlemesine araştırmalar yaptığı, Enver Paşa konulu yerli-yabancı pek çok eserler okuyup incelediği, Enver Paşa’nın yakınlarıyla, görmüş geçirmiş tarihçilerle konuşup sorular sorduğu, ilginç yanıtlar aldığı, eserin daha ilk sayfalarını çevirmeye başladığı anda anlaşılıyor. Böylece yazar, *Enver Paşa Efsanesi’ne* çizgi romanlarda benzerine pek rastlanmayan bilimsel, belgesel bir boyut kazandırmak gibi çok zor bir işin üstesinden gelmeyi de başarmış oluyor. Nitekim Sarıkamış harekât’ını anlatırken“...Ammma, teşkilatçı Enver’in düzelttiği ordu hayalci ve maceracı Enver’in elinde şimdi büyük bir felakete yürüyordu...” (Yalaz, 1993: 2) diyerek dürüstçe gerçeği dile getirmiştir”.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016

İsmail Enver Askeri Rüştiyede

Suat Yalaz, Enver Paşa'nın aile ocağındaki doğumunu babasının kucağında kundakta gürbüz bir çocuk, mutluluğu yüzünden okunan babasını da, başında bir fes, kısa siyah sakalı, ceketi içerisinde beyaz gömleği ve siyah düz ince kravatıyla çizmiş, arka fonda ise küçük Enver'e sevgiyle bakan annesi ve dadısı görülmektedir. "Killi oğullarından Hacı Ahmet Bey'in İstanbul'da divan yolundaki konağında 23 Kasım 1881 de Çarşamba günü "(1993: 20) doğan bu çocuğa aile İsmail Enver adını verdi. Hacı Ahmet Bey'in Enver'den sonra 2'si kız olmak üzere 5 çocuğu daha dünyaya geldi. Ahmet Bey zengin, kültürlü bir insandı. Fen memuru olarak Manastır'a atanınca oğlu İsmail Enver'i de Manastır Askeri Rüştîye'sine yazdırdı. Enver vasat bir öğrenci olarak başladığı Rüştîyede çok çalışarak iyi bir öğrenci olmuştu. Kendisinden iki yaş küçük amcası Halil de okulda onun sadece arkadaşı değil aynı zamanda birçok yerde koruyucusu olmuştu. Yalaz, İsmail Enver'i Askeri Rüştîye önünde elinde kitaplar, başında fes, tertipli ve düzenli olduğu her halinden belli, yakışıklı, temiz yüzlü bir çocuk olarak resmetmiştir. Tanınmış Alman subaylardan Von Der Goltz gibi başka eğitmen subaylar harp okullarında dersler veriyorlar, geleceğin büyük kumandanları, genç kurmay subaylarını yetiştiriyorlardı. Mustafa Kemal, Enver, İsmet, Ali Fuat, Kâzım Karabekir, Ali Fethi, Cemal gibi değerli öğrenciler birkaç yıl sonra Osmanlı'nın kaderine yön verecek savaş ve politika alanında en büyük söz sahibi olacaklardı (1993: 23).

Askeri Rüştîye'den Harbiye Nâzırlığı'na

Genç Enver Harp Okulu'ndan bir kurmay subay olarak mezun olduğunda Osmanlı İmparatorluğu içte ve dışta büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. Sırlar, Yunanlılar ve Bulgarlar bağımsızlık isteklerini yüksek sesle dillendirmeye başlamışlardı. Almanya'nın Osmanlı imparatorluğuna bu süreçte ilgisi giderek artıyordu. Alman İmparatoru II. Kayzer Wilhem ülkesinin çıkarları doğrultusunda Osmanlı imparatorluğuyla ilişkileri askeri alanda daha da kuvvetlendirerek Osmanlı'daki Fransız hayranlığını Alman hayranlığına dönüştürmek istiyordu. İmparatorun amacı Türkiye üzerinden Basra Körfezi'ne oradan Hindistan ve Asya'ya hâkim olmaktı.

Osmanlı İmparatorluğunda siyasi çalkantılar devam ederken 1860'larda Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in öncülüğünde ortaya atılan meşrutiyet, vatan, millet, hürriyet gibi ilkeler vatanperver gençlerin dikkatini çekiyordu. Bu genç yenilikçinin şiirleri dilden dile dolaşıyor, harp okullarında gizli bildiriler dağıtılıyordu. Mustafa Kemal bu yüzden sınıf arkadaşı Ali Fuad'la Suriye'ye sürülmüştü. İsmail Enver, bu gibi işlere bulaşmıyordu, onun tek amacı hayırlı bir subay olmaktı (1993: 23). Vasat bir öğrenci olarak başladığı Harp Okulu'nu İsmail Enver 2. olarak bitirdi. 1902'de ilk görev yeri olan Makedonya'da 13. Topçu Alayı'nda yüzbaşı olarak göreve başladığında 21 yaşındaydı. İsmail Enver burada 3 yıl isyanları bastırmak ve düzensiz askeri birlikleri disiplinli, savaşabilir hale getirmekle uğraştı. Enver, topladığı ve eğittiği birliklerle birçok çete savaşı verdi, yaralandığı anlar bile oldu ama birçok çatışmadan galip çıktı.

Suat Yalaz'ın çizimlerinde bazen okuyucu daha önceden bir yerlerde gördüğü veya aşına olduğu bir değişimle karşılaşabiliyor. Genelde zaman değişimi olarak karşımıza çıkan bu "değişim öykünün hızlı akmasını ve zaman geçişini göstermesi bakımından önemlidir. Mekân, manzara çizimleri okuyucunun anlık da olsa gözünü, beynini dinlendirmesini sağlar"(Kireççi, 2008: 116). Yalaz, İsmail Enver'i askeri birlikleriyle kurdukları bir kampta hatıra fotoğrafı veren bir asker görüntüsüyle dinlenirken okurlarına resmetmiştir. Resmin ön tarafında da bir taş üzerine sağ ayağını koymuş olan Enver Bey'in başında hilal nakışlı fesi, üst dudaklarını kapatan siyah burma bıyıkları, üzerinde çuhadan yapılmış askeri elbisesi vardır. Sağ dirseğiyle tüfeğine dayanmış, sol elini belinden arkaya doğru uzanan hançerinin üzerine koymuş, kemerinin sol tarafında tabancası, ayağında diz kapaklarının altına kadar uzanan çizmeleriyle ayakta dinlenirken çizmiştir. Arka

Turkish Studies

fonda ise bir grup asker kamp kurmuş, tüfek çatmış, bir ağaç altında yaktıkları ateş etrafında dinlenmektedirler.

Enver Bey'in Makedonya'daki çete savaşlarında cereyan eden başarısı halk arasında dilden dile anlatıldığı için terfi ettirilmesi hızlanmış, Selanik 3. Ordu Kumandanlığına atanmıştı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine burada eski hocası Bursalı Tahir Bey'in tavsiyeleriyle üye olur. Suat Yalaz olayları anlatırken çizgi romanlarda pek rastlanmayan dipnotlarla okuyucuya ön bilgiler vermektedir. Romanın kaleme alınması esnasında birçok belge ve hâtrattan yararlandığı için bu bilgilere hikâyenin bazı yerlerinde yer vermek zorunda kalmıştır. Enver Bey'in teşkilata katılma anını resmederken verdiği bilgileri de onun hatıratından aldığını yine bir dip notla vermiştir. Romanda okuyucunun dikkatini çeken en önemli olaylardan biri de Enver Bey'in teşkilata katılma anının gizemli bir şekilde okuyucuya aktarılmasıdır. Teşkilatın üs olarak kullandığı bağ evine geldiğinde Enver Bey'i kurallar gereği yüzü peçeyle gizlenmiş bir görevli karşılar. İçeride yapılacak katılım törenine Enver Bey de gözü bir yemeniyle kapalı olarak götürülür. Salona girdikten sonra Enver Bey'in gözündeki yemeni çözülür. Geniş bir masa önünde onu bekleyen yüzleri omuzlarına kadar geniş bir örtüyle kapatılmış sadece gözleri fark edilen üç görevli karşılar. Arka fonda iki büyük Türk bayrağı ve ayakta bekleyen bir görevli, masanın üzerinde çiçekler, onun yanında bir tabancayla kama arasına konmuş Kuran-ı Kerim vardır. Enver Bey yemin törenindeki duygularını hatıratında şöyle anlatır: "Sağ elimde Kur'an-ı Azimü's-şan, sol elimde bir kama ve bıçak (...) bu uğurda hiçbir şey esirgemeyeceğime ve ihanet etmeyeceğime yemin ettim. Sonra gözüm açıldı. Karşımda siyah peçeli, kırmızı örtülü üç şahıs bulunuyordu. Ben, nutuk ve bu manzara karşısında, pek müteessir olmuştum (Cengiz, 1991: 60).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık belirgin bir şekilde ortaya çıkma fikrini, Rus çarıyla İngiliz Kralı Edward Osmanlı İmparatorluğunun taksimine Reval'de (bugünkü Estonya'nın başkenti Tallin) karar vermeleri hızlandırır. İttihatçı şefler de Manastır'da, Selanik'te her gece toplanıp Osmanlı topraklarında gelişen olayları tartışıyor ona göre kararlar alıyorlardı. 3 Temmuz 1908'de Enver Bey padişaha başkaldırıp dağa çıktığını ve nedenlerini de halka bir bildiriyle açıklar. Makedonya'da 3. Ordunun ayaklanması daha sonra hürriyet ayaklanmasına dönüşür. Enver Bey yanına herhangi bir askeri birlik almadan dağa tek başına çıkmıştır. Resneli Niyazi, Eyüp Sabri, Talat Paşa ise daha sonra dağa çıkan subaylardır. Enver Bey köy kent demeden dolaşır İttihat ve Terakki'nin yeni şubelerini açıyor, yeni üyelere Kur'an'a el bastırarak sadakat yeminleri ettiriyordu.

22 Temmuz 1908'de Makedonya'nın Köprülü şehrinde Vali Konağının önündeki törende Enver Bey, Türkçe ve Bulgarca konuşmalar yaparak halkı coşturmuş ve Meşrutiyetin ilanını halka duyurmuştur. Ertesi gün Selanik'te, Manastır'da, Resne'de, Ohri'de top sesleriyle kutlamalara daha da önem verilerek devam edilir. Halk Hristiyan, Müslüman, Rum ayırt etmeden hürriyet naralarıyla kutlamaların sarhoşluğunu yaşar. Enver Bey Köprülü'den Tikveş'e trenle dönerken halkın büyük rağbetiyle karşılaşır. İnsanlar ellerinde çiçeklerle tren istasyonuna "Yaşasın Hürriyet Kahramanı Binbaşı Enver Bey!" nidalarıyla akın eder. Tikveş'ten Selanik'e giden Enver Bey'e ilgi bir hayli fazladır. Bu aşırı ilgiye Enver Bey ve arkadaşları çok şaşırır. Cemiyetin önde gelen isimlerinden Cemal Bey ve Talat Bey'ler de onu tren istasyonunda karşılarlar. Cemal Bey vagona çıkıp arkadaşını kucaklayarak kulağına bir cümle fısıldar: "Enver Sen Napolyon oldun" (Aydemir, 2000: 562-63). Bu coşkuyu taçlandırmak için Talat Bey ve Enver Bey birlikte halkı coşturucu sözlerle selamlarlar.

Enver Bey'in doğuştan gelen sağ kaşındaki beyaz nokta onun sık sık takıntısı olmuştur. Enver Bey bu beyazlıktan dolayı okul arkadaşlarının kendisiyle "sen ilerde büyük adam olacaksın" diye alay ettiklerini söyler. Subay olarak görev yaparken bir çingene kadın da aynı şeyleri söylemişti. Şimdi de arkadaşı Cemal Bey tüm bu gelişmelerden "sonra sen Napolyon oldun" diyor.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016

Suat Yalaz da bu sahne için kahramanı çizerken baloncuklardaki konuşmayı yeni Enver'e göre oluşturur. Enver Bey de kendi kendine“ Neden olmasın? Çarpışmalarda, vuruşmalarda, gizli cemiyet kurmalarda korkusuz olan, fedakârlıktan çekinmeyen bir kurmay subay elbette Napolyon olabilir”(Yalaz, 1993: 46) diyerek kendinde bu gücü görür. Anılarında Enver Bey'in aslında övünmemeye son derece dikkat ettiği görülmektedir. “Çetelerle olan çatışmalarını anlattığı yerlerde, duygularını açıklamaktan, hangi güç şartlar altında çarpıştığını ayrıntılarıyla belirtmekten özenle kaçınmıştır. Bazen beş saat, bazen on üç saat süren ezici, yorucu bir yürüyüşten sonra, dinlenmeden çatışmaya girdiğini, takiplerin kimi zaman bütün gece kimi zaman on bir saat sürdüğünü karlar altında donma tehlikesi atlattığını, hatta sağ uyluğundan yaralandığını dile getirdiği cümleler bile sanki kısa, net, bir askeri raporun cümleleri gibidir. Bunlarda ayrıntılara yer yoktur”(Cengiz,1991: 11).

Vatan için yorulmak bilmeyen Enver Paşa Berlin'deki sürgün hayatında da Berlin Moskova arasında mekik dokumuş ve vatani için faydalı olduğuna inandığı fikirlerini gerçekleştirme için çalışmıştır. Hatta Moskova'da Bolşevik Rus hükümeti Paşa'yı bir devlet başkanına yaraşır şekilde karşılamıştı. Paşa Kremlin'i yakından gören ihtişamlı bir konakta misafir edilmişti. Suat Yalaz, romanda Enver Paşa'nın kaldığı ihtişamlı konağın tasvirinden kaçınarak pencereden görünen Kremlin Sarayı'nın görüntüsüne yer vermiştir. Enver Paşa'nın başında bir kalpak, üzerinde siyah ceket ve beyaz ince yakalı gömleği, gömleği üzerinde ise siyah, ince bir kravat vardır. Paşa Kremlin Sarayını dalgın ve de hayranlıkla seyrederken şu sözler dudaklarından dökülür: “Yüzyıl önce Napolyon da böyle bir pencereden alev alev yanan Moskova'yı seyretmişti. Amma ben Napolyon gibi Moskova'dan boynu bükük ayrılmayacağım”(Yalaz, 1993: 163). Kazım Karabekir bunu anılarında şöyle anlatıyor: “Enver Paşa ben Napolyon'um dememiştir.” Moskova'da Napolyon'la ilgili bir kitabı okuduktan sonra“ Beni Napolyon'a benzetiyorlar, ama ben hiçbir zaman ikinci adam olamam” diye kitaba not düşmüştür (Aktaran, Sönmez, 2009: 108).

Enver Bey'in Naciye Sultan ile evliliği

İttihat ve Terakki'de yıldızı parlayan Enver Bey'in sarayda da adı sık geçmeye başlar. Hatta çok geçmeden saraya damat bile olur. Zira Enver Bey gibi başarılı, bekâr subaylar sarayın takibindedir. Şehzade Süleyman Efendi'nin kızı Naciye Sultanla Enver Bey nişanlanır. Nişan yüzüğü aileler arasında Enver Bey Berlin'de görevdeyken takılır. Buradan nişanlısı Naciye Sultan'a sık sık mektuplar gönderir. Yazdığı bir mektubunda Berlin'deki anılarından şöyle bahseder: “Dün burada 33 000 kişilik bir Alman ordusunun geçit resmini seyrettim. Akılları durduracak kadar muhteşemdi. Prensler fahri kumandanı oldukları alayların uniformalarını giymişlerdi. İmparatorun kızı bile gayet şık üniformasıyla alayının önünde geçti. Yarın da donanmanın talimlerinde bulunacağım. Onu da size ayrıca yazarım”(Yalaz, 1993: 52).

Enver Bey Berlin'de iken İtalyanlar Trablus'a asker çıkarmışlardı. Bu yüzden Saray Enver Bey'i Trablus'a görevlendirir. Enver Bey Naciye Sultan'a gönderdiği bir başka mektubunda artık Trablus'tan yazacağını bildirir. 1910 yılında nişanlanan Enver Bey nişanlısının yüzünü 4 yıl boyunca devletine yaptığı hizmetlerden dolayı göremez, onunla sadece mektuplaşmakla yetinir.“1 Ocak 1914'te Enver Bey'e Paşa olduğu resmen bildirildi. O da müjdeyi Sultan eşine ulaştırdı. Aynı zamanda Harbiye Nazırı olarak kabineye de giren Enver Paşa, 5 Ocak 1914'te de Osmanlı Ordularının Genel Kurmay Başkanı oldu. Artık hükümette orduda en etkin söz sahibi o idi”(1993: 74). Bu göz kamaştırıcı terfinin ardından Enver Paşa ile Naciye Sultan'ın düğünleri yapılır.

Düğünün saray hanedanlarına yakışır bir zenginlik ve ihtişam içinde yapıldığını okuyucu sadece satırlardan anlıyor. Ne yazık ki, Yalaz, düğünün ihtişamıyla ilgili detaylı resimlere pek yer vermemiştir. Aslında okuyucu ihtişamlı düğünden bazı resimleri görmek ister fakat bu evlilik töreninden sadece bir resim vardır. Onda ise Naciye Sultan, başında uzunca bir duvak, beyaz gelinliğinin üzerinde işlemeli kalın bir şerit, boynunda ve sol elinde takıları bir koltukta oturuyor.

Turkish Studies

Enver Paşa ise, başında fesi, yuvarlak yüzünde belirgin düzenli burma siyah bıyıkları, üzerinde birçok nişanla süslü askeri üniformasıyla ayakta duruyor, sol elini kılıcının üzerine koymuş, sağ eli eşinin oturduğu koltuğun arkasında, âdeta bir fotoğrafçıya poz vermiş gibidir. Çizim siyah beyaz olduğu için de arka fondaki silik görüntüler mekânla ilgili okuyucuya pek bilgi vermemektedir. Tarihi çizgi romanlarda yazarın, olayları çizerken" mekânları da dönemin özelliklerini yansıtmak biçimde betimlemeye çalışması, inandırıcı olmak bakımından önemlidir. Yazar, bu yolla olayları gerçekleştirdiği fizikî ortam içinde okuyucunun zihninde canlandırmayı sağlamış olur. Zira dönemin sosyal ve kültürel hayatı, paylaşılan yaşayış biçiminin açığa çıkması, ancak mekânların buna uygun tasvir edilerek tanıtılmasıyla mümkündür. Bu durum, okuyucu hedef kitesinden bilhassa öğrencilerin tarihî mekân algılarını geliştirmek için romanda kullanılabilecek en etkin yöntemlerden biridir "(Erol, 2012: 65).

Bu evliliğin sonunda Enver Paşa artık hem sarayın damadı hem de Osmanlı ordularının başkumandanı olmuştu. Paşa'nın evliliği devlet işlerinin yoğunluğundan dolayı sıkıntılı geçer. Devlet işlerini düşünmekten uykusuz kaldığı geceler olur, ancak eşi Naciye Sultan yaşı küçük olmasına rağmen her seferinde Paşa'ya büyük destek olur. 3 Mart 1918'de Polonya'nın Brest şehrinde yapılan anlaşmayla Çarlık Rusya'nın Osmanlı'dan aldığı Kars, Ardahan, Batum şehirlerinin iade edilmesini Enver Paşa eşiyile paylaşır: "Düşün Sultanım! Kafkasya, Azerbaycan, Batum Rus zulmünden kurtuluyor Türk'e dönüyor; bundan sonraki hedefimiz Afganistan, Türkistan, Fergana, Horasan, Hind, İran"(Yalaz,1993: 122) diyerek gelecekteki Turan fikrinden bahseder. Enver Paşa'nın Turan milliyetçiliği yapması da, bunu dış güçlerle işbirliği yaparak başarmaya çalışması da sorundur. Çünkü ne İttihatçı önderliğin yönetimindeki imparatorluğun yapısı, ne de o günkü bölge ve dünya dengeleri, katı bir milliyetçiliği yapmaya uygun değildir. Hem Rusya'nın desteğini arayıp, hem de Rusların kendi etki alanları, yaşam sahaları, arka bahçeleri olarak gördükleri coğrafyaya yönelik bir milliyetçiliğin başarı şansı yoktur. Bu tavır gerçekçi ve akılcı olmaktan çok uzaktır. Dahası o günlerde Anadolu'nun nüfus yapısı da katı bir milliyetçilik yapmaya uygun değildir. (Doster, 2009: 88).

Osmanlı orduları birçok cephede çarpıştığı için Enver Paşa bazen sevindirici, bazen de üzüntülü haberler alıyordu. Özellikle Suriye cephesinin çökmesi ve Sarıkamış hezimetini Enver Paşa'ya sıkıntılı günler yaşatıyordu. Bu yüzden Paşa Kuruçeşme'deki yalısına kapanmış adeta inzivaya çekilmişti. Suat Yalaz bu sahneyi okuyucusuna, Paşa'nın kucağında 1-2 yaşlarında bir kız çocuğu, eşi Naciye Sultan'ın elini tutmuş, büyük gösterişli bir koltukta sohbet ederlerken resmetmiştir. Yüzlerinde ise kötü giden devlet işlerinin endişe ve üzüntüsü hâkimdir. Okuyucu, Enver Paşa'nın bir kız çocuğunun olduğundan bu sahneyle haberdar olur. Zira yazar, Naciye Sultan'ın bir kız çocuğu dünyaya getirdiğinden hiç bahsetmemişti. Romanda en dramatik sahnelerden biri de Enver Paşa ve arkadaşlarının İstanbul'u gizlice terk etme anıdır. Rıhtımda kendilerini Almanya'ya götürmek için bekleyen gemiye binmeden önce Enver Paşa, eşi ve küçük kızı Mahpeyker ile vedalaşır. Kızını kucağına alır, yanındaki eşi Naciye Sultan ve etrafındakilere ayrılığın acısını hissettirmemeye çalışır. Gemi rıhtımdan ayrıldıktan sonra "Enver Paşa'nın soluk yüzünden, kızarmış gözlerinden aşağı yaşlar iniyordu. Fakat rıhtım lambalarının cılız ışığında pek anlaşılılmıyordu; bu yaşlar 'Hürriyet Kahramanının' gözyaşları mıydı, yoksa sulusepken karla karışık serpiştiren yağmur taneleri miydi?" (Yalaz, 1993: 132) . Okuyucu, asla öğrenemeyeceği bu sorunun cevabını, daha sonra Naciye Sultan'ın sıkıntılar içinde döktüğü gözyaşlarında bulabilecekti. Öykü içerisinde yazarın vurgu yaptığı sahne karelerinden biri de Paşa'nın bu ayrılık anıdır. Bu vurgulu anları, Yalaz bazen tek bazen çift sayfayı kapsayacak şekilde çizmiştir. Akıp giden öykünün en can alıcı noktası ya da vurgulanması gereken yeri burasıdır. Paşa artık burada 'bir baht dönüşü' yaşamaktadır.(Kireççi, 2008: 108).

Enver Paşa, Almanya'ya gittikten sonra İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiğini öğrenir. Naciye Sultan ve küçük kızı Mahpeyker'in hasretiyle yanarken bu kez de vatanın işgali

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016

onun yüreğini kavurmaya başlar. Naciye Sultan da Paşa'ya yazdığı bir mektupta bu işgalden bahseder: “Muhterem Efendim Paşacığım! İkinci çocuğumuz yaz aylarında, Allah'ın izniyle dünyaya gelecek. Mahpeyker çok yaramaz, çok şeker. Hepimiz iyiyiz. Tek üzüntümüz sizin yokluğunuz... İstanbul işgal edildi. İşgal kuvvetleri subayları bizi sık sık rahatsız ediyorlar. Sizinle ilgili sorular soruyorlar. Ama buna da alıştık artık. Bizi merak etmeyin. Yeter ki siz üzüntü içinde olmayın. Bunların hepsi geçecek buluşacağız. Çocuklarımızla yeniden mutlu günler yaşayacağız”(Yalaz, 1993: 153).

Berlin'den Moskova'ya gidebilmek için çareler arayan Enver Paşa, eşinden aldığı bir başka mektubunda ikinci kızı Türkan'ın doğum müjdesini alır. Naciye Sultan ise İstanbul'dan eşinin yanına Berlin'e gidebilmek için çareler arıyordu. Yakınlarının yardımıyla Sultan'a bir İtalyan pasaportu temin edilir. Roma üzerinden Berlin'e gidebilmesine imkân sağlanır. Naciye Sultan'ın Berlin'e geleceğinden Enver Paşa'nın haberi yoktu. Çünkü Paşa gizlice Moskova'ya giderken bulunduğu Estonya'nın Riga şehrinde tutuklanarak cezaevine konmuştur. Burada birkaç ay tutuklu kaldıktan sonra Alman dostlarının yardımıyla Berlin'e geri döner. Evine döndüğünde Naciye Sultan, sevgili eşini tanımakta güçlük çeker. Paşa zayıflamış, buruşuk giysiler içerisinde, birkaç günlük sakalıyla adeta tanınmaz biri olmuştu. Zira, Naciye Sultan onu hep gösterişli uniformalar ve nişanlar içinde görmeye alışmıştı. Fakat Enver Paşa tüm bunlara vatan için katlanıyor ve ne yapıyorsa vatan için yaptığını inanıyordu. İttihat ve Terakki'yi yeniden canlandırmak için Moskova Berlin arasında adeta mekik dokuyordu. Paşa Moskova'da iken Naciye Sultan'ın kaldığı evde hüzünlü bir sevinç yaşıyordu. Enver Paşa'nın üçüncü çocuğu, tek erkek evladı dünyaya gelmişti. Naciye Sultan devlet işlerine kendisini adanmış eşinin yüzünü aylarca göremeyecek sadece mektuplarıyla yetinecekti.

Enver Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa'nın askeri rekabetleri

Romadaki olaylar başlangıçta Enver Paşa'nın etrafında gelişip şekillendiği için Mustafa Kemal Paşa'yla ilgili olaylar daha sonraki gelişmelerle bağlantılı olarak okuyucuya sunulmuştur. Suat Yalaz'ın dipnotlarla verdiği bilgilerde Enver Paşa'nın harp okulunu ikinci, Mustafa Kemal'inde beşincilikle bitirdiğini öğreniyoruz. Şam'daki sürgün görevi bittikten sonra Mustafa Kemal, Selanik'e atanmış, İttihat ve Terakki'ye diğer arkadaşları gibi o da burada üye olmuştur. Diğer üyelere uygulanan gizemli tören ona da uygulanır. Mustafa Kemal'in teşkilata üye olduğundaki rütbesi önyüzbaşısıdır. Tören odasının dekoruyla ilgili bilgileri Yalaz, Cemal Kutay'ın arşivinden aldığını söyler. Odada geniş örtülü bir masa, etrafında yüzleri örtülerle gizlenmiş sadece gözleri açık üç kişi, masanın önünde Mustafa Kemal ayakta Kur'an'a el basarak yemin ediyor. Arka fonda büyük boy bir Türk bayrağı, bayrağın yanında yüzü kapalı bir görevli ayakta bekliyor. Sağda örtüsü işlemeli bir koltuk, koltuğun yanında yüzleri kapalı iki görevli Mustafa Kemal'i dikkatle izliyorlar. Mustafa Kemal'in teşkilata girmesine ise Ali Fethi Bey (Fethi Okyar) aracı olmuştu. Fakat İttihatçılar bu üyeliğe temkinli davranmışlardır. Hatta bir toplantılarında Mustafa Kemal'i Selanik dışındaki şehirlerde görevlendirip kendilerinden biraz uzakta, teşkilat için çalışmasına karar vermişlerdir.

Enver Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa'nın karşılaşmaları Mustafa Kemal'in Selanik'e atanmasından sonra olur. Mustafa Kemal Selanik'e gelmeden önce İstanbul'da Enver Paşa'nın annesini ziyaret etmiş ve ondan Enver Paşa'ya bir mektup getirmişti. Binbaşı Enver Bey, arkadaşı Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'i o gece Tikveş'te misafir eder. İki başarılı subay, geceyi vatanın halini, hükümetin tutumunu, gelecek günleri, yapılacak işleri konuşarak geçirdiler. Fakat 31 Mart Vakası iki samimi arkadaşın arasında bir kırılganlığa neden olur. 31 Mart 1909'da İsmail Canbolat adında bir yüzbaşı bir postaneden gizlice Selanik'teki teşkilata Meşrutiyetin tehlikede olduğunu bildiren telgraf çeker. Mustafa Kemal Selanik'teki 3. Orduya, Edirne'deki 2. Orduyu da katarak Harekât Ordusu adını verdiği bir orduyu 15 Nisan 1909'da Selanik'ten trenle yola çıkarır.

Turkish Studies

İstanbul'a vardıklarında Harbiye Nazırı Hüsnü Paşa, Mustafa Kemal'i çağırır ve ordunun kurmay başkanının artık Berlin'den yeni dönmüş olan Enver Paşa olduğunu bildirir. Mustafa Kemal görevi Enver Paşa'ya devredip Selanik'e dönerken arkadaşına olan kırılganlığını şöyle ifade eder: “Gene O! Gene Enver! Oysa ne güzel hazırlanmıştım. Öyle planlar kurmuşum ki nihayet orduda Enver'den başka, dahası ondan üstün bir kurmay subayın da bulunduğunu ispat edecektim. Selanik'te ne yaptı da etti bu şansı da aldı elimden”(1993: 49).

İtalyanlar Trablus'a saldırdıklarında cephede komutan olarak Enver Paşa'yla Mustafa Kemal görev yapmaktadır. Mustafa Kemal çölde iyice yabanileşmiş insanları savaştırmak için etkili güzel konuşmalar yaparak, dini duygularını ön plana çıkararak bir hayli savaşçı toplar. “Halife'nin damadı sıfatıyla Enver Paşa'ya gösterilen saygısı ve bölgedeki otorite sahibi şeyhlerle olan uyumu” (Suphi Bey, 2010: 250) sayesinde asker sayısı 2 binden 20 bine çıkar. Mustafa Kemal “halifenin damadı olmasaydınız bu çöl Arapları asla yardıma gelmezlerdi ” (Yalaz, 1993: 54) diyerek arkadaşına iltifat eder. “Eğer Mustafa Kemal, Enver'e karşı olsaydı, Libya cephesine gidip onun komutası altında görev almazdı. Hem de 1909'da İttihat ve Terakki'nin siyasal yapısından ayrılmış bir kişi olarak yapamazdı bunu (Koloğlu, 2009: 52).

Çatalca'da Bulgarlarla savaş yeniden başladığında Enver Bey, Bolayır'daki Mustafa Kemal ve Ali Fethi'nin kurmaylığındaki kolorduyla Bulgarları Şarköy'de arkadan çevirip vurmak istedi fakat, plan büyük bir hezimetle sonuçlandı. Enver Paşa'nın yaptığı stratejik hatada asker kaybı büyük oldu. Enver Paşa “zaferi kendilerine mâletmek için benim planıma uymadılar”(Yalaz, 1993:67) diyerek Mustafa Kemal'i ve Ali Fethi'yi suçlar. Mustafa Kemal de “Enverdir yapar” diyerek Enver Bey'in başarıları olduğu kadar sık sık stratejik hatalar da yaptığını ifade eder. İtalyan çizgi roman ustası Hugo Pratt'ın *Semerkant'daki Altın Yıldızlı Ev* adlı romanında Enver Paşa'yla Mustafa Kemal'in bazı askeri konularda ayrı düşündüklerinden bahseder. Roman kahramanı Corto, Rodos'ta düşman askerlerinden kaçarken kendisini bir Osmanlı askeri kurtararak bir eve getirir. Karargaha benzeyen evin duvarında bir Türk bayrağı asılıdır. Buradaki insanların giyimlerinden özellikle başlarındaki feslerden Enver Paşa'nın Turan fikrine gönül vermiş Osmanlılardan olduğu anlaşılmaktadır. Topluluk içerisinde Enver Paşa'nın ülkeyi kurtarmak için ortaya koyduğu fikirlerle Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirleri tartışılmaktadır. Mustafa Kemal taraftarı bir muhalif fikirlerini şöyle açıklar: “Sevr Anlaşması'nı ortadan kaldırmak istiyorsak birlik olmalıyız, bütün dünyaya karşı savaşmalıyız. Ermenilere, Yunanlılara, Fransızlara, İtalyanlara, Rus Bolşeviklere ve muhafazakar Türklere karşı, Kemal henüz yanlış adım atmamış tek kişi. Rusya'dan Çin'e kadar bütün Türk topluluklarını birleştirmek gibi bir hayalin peşinde koşan Enver öyle mi? (Pratt, 2004: 13)”.

Çanakkale Savaşı'nda da Enver Paşa'yla Mustafa Kemal arasında rekabet devam eder. Mustafa Kemal Bey, savaşın gidişatından duyduğu endişeyi, özellikle de Almanlardan duyduğu rahatsızlığı, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya özel bir mektupla bildirir. Paşa'dan Çanakkale'ye gelerek orduyu teftiş etmesini talep eder. Mustafa Kemal'e kızgınlığını dışa vurmaksızın Enver Paşa orduyu teftişe gider. Teftiş esnasında yanında Alman subayları da vardır. Enver Paşa'nın ‘biraz fazla asker kırdırılmış’ sözlerine hiddetlenen Mustafa Kemal, sözünü esirgemez ve “bu çocuklar sayıca çok üstün saldıran düşmanla çarpışarak öldüler. Sarıkamış'takiler gibi soğuktan donarak değil!” (Yalaz,1993: 96) diyerek Enver Paşa'ya Sarıkamış faciasını hatırlatır. “Bu başarısızlık Enver Paşa'nın ordu ve İttihat Terakki Cemiyeti içerisindeki itibarını olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Sarıkamış felaketinden sonra Enver Paşa'nın karşısında olanlar, felaketi onun aleyhine başlattıkları karalama kampanyasının en önemli malzemesi yapmışlardır (Çolak, 2008: 40).

Sultan Vahdettin'den İngiliz ve Fransızlar Cemal, Talat ve Enver Paşaların tutuklanmalarını talep etmeleriyle Osmanlıda siyasi tablo yeniden değişir. Fakat Sultan Vahdettin,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016

paşaların gizlice yurtdışına çıkmalarına göz yumar. Almanya'ya giden diğer paşalara Enver Paşa önce eşlik etmez onun aklında yine vatanın geleceği vardır. Hükümetin istifasıyla birlikte Harbiye Nazırlığından istifa ederken“ Türk ordusunun başına getirilecek tek kumandan Mustafa Kemal Paşa'dır”(Yalaz, 1993: 137) diyerek arkadaşlarına bir tavsiyede bulunmuştu. “Mutafa Kemal Paşa da, ülke, bölge ve dünya tahlilini gerçekçi biçimde yapmış, ayakları yere basan, ayakları Anadolu toprağına basan politikalar izlemiştir” (Doster, 2009: 88).

Enver Paşa'nın Turan Hayali

Enver Paşa ve arkadaşları 10 yıllık İttihat ve Terakki'nin iktidarından sonra, Dâhiliye Nazırı Ali Fethi Bey'in yardımıyla bir Alman denizaltıyla İstanbul'u terk etmek zorunda kaldılar. Denizaltında kendilerine ayrılan küçük bir odada yolculuk yaparken geçmiş yılların da muhasebesini yapıyorlardı. Enver Paşa orduyu gençleştirerek yaptığı yeniliklerle on cephede yiğitçe çarpıştıklarından bahsediyordu. Artık Enver Paşa'nın fikri Kafkasya Türkleri, Azerbaycan, Türkistan, Afganistan ordularını organize ederek İngiliz ve Fransızlarla yeniden hesaplaşmaktı. Denizaltı Sivastopol yakınlarında bir limana Enver Paşa ve arkadaşlarını bırakır. Paşalar buradaki bir otelde kaldıktan sonra trenle Berlin'e gideceklerdir. Otelde Enver Paşa gece boyunca hiç uyumaz ve yeni planlar yapar. Zira denizin öbür ucunda Bakü'de amcası Halil ve kardeşi Nuri vardır. Bu yüzden, Berlin'e gitmek istemez. Arkadaşlarına haber vermeden bir tekne kiralayarak Karadeniz'in azgın sularını aşır Kafkasya kıyılarına ulaşmak için yola çıkar. “Üç gün üç gece aç susuz Karadeniz'in azgın dalgalarıyla boğuştu. Sonunda yenik düştüler. Tatar kaptan bitmiş, Enver Paşa hastalanmış, zatürre olmuştu” (Yalaz, 1993: 140). Suat Yalaz öyküye, Enver Paşa ve arkadaşlarının İstanbul'dan denizaltıyla ayrılışlarını ve Paşa'nın bu başarısızlıkla sonuçlanan 3 günlük tehlikeli tekne yolculuğuyla giriş yapar. Yani Yalaz romana bu acıklı ve hüznü dolu sahneyi tercih ederek giriş yapmıştır. Üçüncü günün sonunda Kırım sahiline tekneyle bitkin halde dönen Paşa'yı Yalaz, bitkin, yarı baygın, Tatar kaptana dayanarak kıyıya doğru güçlükle yürürken resmetmiş arkada azgın dalgalarda yelkenleri ve direği kırılmış tekne görülmektedir. Enver Paşa burada Kırım Türklerinin yardımıyla sağlığına kavuşur ve trenle tekrar Berlin'e gider. Burada arkadaşlarıyla buluştuktan sonra gözlerden uzak bir çiftlik evine yerleşir. Paşa birkaç gün sonra yağmurlu bir nisan günü eski küçük bir uçak kiralayarak Berlin'den Moskova'ya gitmek için havalanır. Fakat uçağın arızalanmasından dolayı Letonya topraklarına zorunlu iniş yaparlar. Arkadaşlarıyla birlikte burada tutuklanarak bir ceza evine konulur. Kaldığı koğuştta Enver Paşa can sıkıntısını yenmek için resim yapmaya başlar. Koğuştta çok sevilince hapishane Müdürü Paşa'yı yanına çağırarak kendi resmini de yapmasını ister. Buna karşılık da her gün açık havada, iki saat arkadaşıyla gezmesine izin verilir. Benzer bir sahneyi biz Ahmet Mithat Efendi'nin Rodos sürgününde de görürüz. Ahmet Mithat kaldığı hapishanede etrafındakilere ve gardiyanın yeğenine okuma yazma öğretir. Bu çabasından dolayı hapishanede sevilen bir kişi haline gelir. Daha sonra Medres-i Süleymaniye adında bir okulun kurulmasına öncülük eder (Naci, 1964: 61).

Enver Paşa hapishaneden kurtulduktan sonra tekrar Berlin'e gider. Uzun süredir kapalı olan Berlin-Moskova demir yolu açıldıktan sonra da Moskova'ya geçer. Paşa Moskova'dan Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta İslam dünyasını teşkilatlandırmak, vatanın kurtuluşuna katkıda bulunmak amacıyla burada bulunduğunu belirtmesine rağmen Mustafa Kemal'den beklediği desteği göremez. Mustafa Kemal'e göre Türkistan, Afganistan gibi İslam ülkeleri konusunda acele edilmemeli hatta Ruslarda bir Pan-İslam şüphesi yaratılmamalıdır. Enver Paşa'nın beklediği desteği bulamadığı andaki kızgınlığını Yalaz, Paşa'nın odasındaki masaya yumruğu vurarak resmetmiş, masanın üzerindeki bardak ve sürahi devrilmek üzere, arka fonda ise pencereden Kremlin Sarayı gözüküyor. Paşanın baloncuktaki sözleri Ankara'ya gönderilen yardımla ilgili: “ Halil 60.000 altınla Ankara'ya gitti. Yüzlerce makineli tüfek ve silah için de söz aldı. Ruslar bunu kimin hatırı için yapıyorlar, haberi yok! ”(Yalaz, 1993: 166). Fakat Mustafa Kemal'in her şeyden haberi vardı, asıl amacı Enver Paşa'yı kontrol altında tutmaktı. Bakü'de 4 Eylül'de toplanacak olan

Turkish Studies

Doğu Ülkeleri Kurultayı'na Enver Paşa'nın katılacağından haberi vardı. Hatta Paşa'nın 25 000 Kafkasyalı Müslüman atlıdan oluşan bir orduyla Anadolu'ya yardıma geleceği haberi de Mustafa Kemal'e ulaşmıştı. Enver Paşa her ne kadar ülkesine dönemiyorsa da Moskova'da yüreği hep vatana hizmet aşkıyla atıyordu. Bolşevik yöneticiler Paşa'ya ihtiyaçları olduğu için el üstünde tutuyorlardı. Bolşeviklerle daha sonra yaptığı anlaşmada Türkistan'daki Müslümanların İngilizlerle bir olup Bolşeviklere karşı savaşmamaları konusunda ikna edecekti. Fakat Enver Paşa Buhara'da Bolşeviklerin hürriyet, adalet, eşitlik uygulamalarının gerçekçi olmadığını görmüş ve Müslüman Türk çetelerinin başına geçip Komünistlere karşı çarpışmayı aklına koymuştu. Buhara'nın aydın gençlerinin dostça uyarıları yanında Ankara ve Moskova'dan gelen mektuplar da Paşa'yı bu fikrinden vazgeçirememişti.

Teşkilatçılığını ve asker toplamadaki başarısını burada da gösteren Paşa, Basmacı çetecilerden oluşan 3 bin kişilik bir ordu kurmuştu. 28 Ocak 1922'de Duşanbe'de Ruslara yaptığı baskın ile birçok alayı dağıtıp Baysun'a kadar sürmüştü. Türkistan halkının ayaklanmasının gerçek lideriydi artık. Düşleri adeta gerçekleşiyor gibiydi. Paşa'yı sevindiren bu zafer fazla sürmedi. 25 Temmuz 1922'de Duşanbe Rusların eline geçince Enver Paşa ve askerleri de geri çekilmek zorunda kaldılar. 4 Ağustos 1922'de Enver Paşa ve askerleri Bolşevik askerlerince kısıpaca alınmıştı. Paşa Pamir dağlarının eteklerindeki Balcevan köyünde, Kurban Bayramı vesilesiyle askerlerini toplamış onlarla bayramlaştığı sırada vadinin tepeye bakan kısmından ateş sesleri duyulur. Şimdi bütün yollar kapalıdır ve 1908'de Makedonya dağlarında başlayan serüven artık Himalaya dağlarının kuzey silsilelerini teşkil eden Pamir eteklerinde, yiğitçe sona erecektir. Öyle de olur. Ceğan tepesinde ve Kulikov kumandasında ateş açan mitralyözlerin üzerine, yalın kılıçlarla hücum eden bu 25 kadar süvarinin akıl almaz saldırısı, karşı tarafta, hatta şaşkınlık da yaratır. Bunların en önünde Enver Paşa vardır. Böylece, çağdaş Mitralyöz, ortaçağın ünlü silahı olan kılıcı yener. Enver Paşa vurulur. Atından yere düşer. Onunla beraber diğerleri de yere serilirler. 42 yaşında şehit düştüğü Türkistan topraklarında, diğer şehitlerle birlikte, Abıderya köyünde, bir pınarın başındaki ceviz ağacının altına gömülür ve Türkistan, yeniden özgürlüğüne kavuşuncaya kadar burada sabırla bekler. İdeallerinin gerçekleştiğini görünce de ebedi istirahatgâhına çekilmek üzere İstanbul'a getirilir (Ş. S. Aydemir, Aktaran Suphi Bey, 2010: 241).

İtalyan çizgi romancı Pratt, eserinin sonlarına doğru kahramanı Corto'yu ve arkadaşı Rasputin'i Enver Paşa'nın bu dramatik sahnesine ortak eder. Paşa'yı başında kalpağı, burma siyah bıyıklı, üzerinde askeri üniforması, ağzında uzun çubuklu sigarasını yakarken çizmiştir. Corto'yla Paşa arasında geçen bir konuşmada Corto, "size karşı hiç düşmanlığım yok, sempaside duymuyorum, hiçbir şekilde sizi yargılamak bana düşmez"(Pratt, 2004: 120) diyerek Enver Paşa'nın Bolşeviklere karşı yaptığı savaşta tarafsız olduğunu belirtir. Corto ve Rasputin'e göre, Enver Paşa atının üzerinde, elinde kılıcı pişmanlıklarıyla yüzleşmek için düşman askerlerinin üzerine tek başına gidiyor. Düşmanın yayılım ateşi sonucunda atıyla birlikte yere yığılan Paşa'nın bu görüntülerine Ermeni ve Rus askerlerinin sevinç çığlıkları eşlik eder. "Çizgi romanlarda kahramanın böyle bir maceraya yönelmesinde geçmişinden gelen bazı çatışmalar söz konusu olabilir. Çatışma, dramatik bir metnin vazgeçilmez ana ögesidir. Karakteri, eyleme yönelten, kişiliğini oluşturan, olaylar karşısında seçim yapmasını sağlayan unsurdur. Karşıt güç veya düşüncelerin karşılaşması olarak tanımlayabileceğimiz çatışma, kişiyi kişi yapan özellikler de dahil olmak üzere her eylem ve olayda kilit görevdedir"(Kireççi, 2008: 39).

Bolşevikler karşısında hezimete uğramış Enver Paşa da seçimini esir düşmek yerine tarihi kahramanlar gibi savaş meydanında çarpışarak şehit düşmekten yana kullanmıştır. Enver Paşa'nın savaş alanındaki son anlarıyla ilgili olarak, Suat Yalaz'ın kaleminden çıkan ifadelerle Hugo Pratt'inkiler birbirine benzemektedir. Enver Paşa şehit düştükten sonra cebinden karısının ve çocuklarının resimleri ve Berlin'den postalanmış mektuplar çıkar. "Pravda gazetesi 11.10.1922 günlü sayısında Enver Paşa'nın cesedi Valcuvan'dan az ötede Çegan tepesine gömüldü, diye yazar.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016

Türkistan'lılar ise "Paşa ölmedi onun aziz ruhu tüm Orta Asya'da başımız üzre dolaşır" derler (Yalaz, 1993: 193).

Sonuç

Çağımızın önemli görsel anlatı araçlarından biri olan çizgi roman, çoğunlukla hitap ettiği kitle olan çocuklar ve gençler için çağdaş bir hikâye anlatıcısıdır. Çizgi roman türleri içerisinde çocuklara ve gençlere tarih bilincinin aktarılmasında kullanılan tarihi çizgi romanlar her ülkede önemli bir yer teşkil etmektedir. Suat Yalaz'ın *Karaoğlan*'ı, Sezgin Burak'ın *Tarkan*'ı, Ayhan Başoğlu'nun *Malkoçoğlu*'su Rahmi Turhan'ın *Kara Murat*'ı, 70'li yıllarda çocukların ve gençlerin severek okudukları bazı tarihi çizgi romanlarımızdır. Bu tür romanlarda tarih vurgusundan ziyade tarihi olaylardaki macera ve aksiyon ön plana çıktığı için doğal olarak tarih bir dekor olarak ona eşlik etmektedir. Suat Yalaz, *Enver Paşa Efsanesi*'nde, Paşa'nın askeri hayatını ve onun etrafında gelişen olayları anlatırken bu kez tarih vurgusunu ve tarihi bilinçlenmeyi ön plana çıkarmıştır. Bunu yaparken de yakın tarihimizdeki olayların gerçeğe uygun olabilmesi için geniş araştırmalar yapmıştır. Enver Paşa'yla ilgili yerli yabancı birçok kaynağı taradığı ve bunlardan yola çıkarak romanın çatısını oluşturduğu görülür.

Yalaz romanında yakın tarihimizdeki İttihat ve Terakki'nin kurulması ve faaliyetlerini, Balkan Harbi'ni, Osmanlı-Alman ittifakını, Çanakkale Savaşlarını, Sarıkamış Harekâtı'nı, Halep, Suriye, Trablus cephelerindeki savaşlar gibi birçok konuyu ele almıştır. Yalaz adeta bir tarih öğretmeni gibi çizimlerin ve anlatının gücüyle okuyucusuna tarih dersi vermektedir. Bu tür çizgi romanlarda hedeflenen tarihi bilinç, ana kahraman ve onun etrafında kurgulanan kişiler, mekân ve olaylar üzerine yapılacağı için yazara büyük iş düşmektedir. Yalaz da eserini bu bilinçle belgesel tarihi çizgi roman formatında oluşturmuştur. Yalaz'ın bu eseri çocuklarda ve gençlerde vatan, millet sevgisi, dayanışma, birlik ve kardeşlik duygusu uyandırabilecek bir eserdir. Ayrıca yazar eserinde devletin ve milletin bekasını ilgilendiren çok önemli kararlarda istişarenin önemine dikkat çekmiştir. Romanda Enver Paşa, Sultan Abdülhamit'in önemli konularda kimseyle istişare etmediğini, Mustafa Kemal'e anlatırken, kendisinin de Harbiye Nazırı olduktan sonra pek istişare yapmadığı görülür.

Dil, anlatım ve çizim tekniği açısından okuyucunun beğenisini kazanabilecek olan bu roman, siyah-beyaz ve saman kâğıda basıldığı için görsel ve ticari albenisi azdır. Yazarı halen hayatta olan bu eserin, renkli çizimi ve yeni kaliteli baskısı, çocukların ve gençlerin yakın tarihimize daha da ilgi duymasına imkân sağlayacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı vatan, millet sevgisi ve tarih bilincini öğrencilere aşılayan bu tür çizgi romanların okul kitaplığında ya da Halk Kütüphanelerinde yer almasını sağlamalıdır. Zira günümüzde artık çizgi roman muzır yayın değildir. Nasıl ki içeriği özenle hazırlanmış çizgi filmler öğrencilerin eğitimine katkı sağlıyorsa, çizgi romanlar da aynı şekilde çocukların eğitimine katkı sağlar.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Y.(1993). *Enver Paşa Efsanesi*, Suat Yalaz, Önsöz, İstanbul: Yalaz Prodüksiyon Yayınları
- Aydemir, S.Ş. (2000). *Mekadonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, 1890-1908, 6. Basım, Mayıs, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytekin, H.(2011). *Yabancı Dil Öğretiminde Çocuk ve Gençlik Edebiyatı*, Ankara: Güven ofset.
- Cengiz H.E, (1991). *Enver Paşa'nın Anıları*, (1881-1908) 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/10 Spring 2016

- Erol, K. (2012). *Tarih Edebiyat İlişkisi ve Tarihi Romanların Tarih Öğretimine Katkısı*, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, sayı 2, cilt 1 Erişim: 15.04.2016 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423875341.pdf>
- Kireççi, Ü.(2008). *Çizgi Roman Senaryosu*, 1. Baskı, İstanbul: Crea Yayıncılık.
- Koloğlu, O.(2009). *Enver Paşa İngilizlerin istemediği adamdır*,(Şu İngilizler canımı çok sıkıyor, 1. Baskı, İstanbul: Destek yayınları.
- Naci, E.(1964).Ahmet Mithat Efendi'nin Öğretmenlikleri, *İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat*, Ticaret Matbaası, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Pratt, H.(2004). *Corto Maltese*, ,1. Baskı, Ankara: Dost Yayınevi.
- Sönmez, B. (2009). *Tanrı ülkemizi İttihatçılar gibi başarısız siyasetçilerden korusun*, Şu İngilizler canımı çok sıkıyor. 1. Baskı, İstanbul: Destek Yayınları.
- Suphi Bey Y. (2010). *Enver Paşa'nın Son Günleri*. 2. Baskı , İstanbul: Çatı Yayıncılık,
- Yalaz, S. (1993). *Enver Paşa Efsanesi*, İstanbul: Yalaz Prodüksiyon Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Yağlı, A. (2016). "Gençlere Tarih Bilincinin Aktarılmasında Tarihi Çizgi Romanların Önemi: Suat Yalaz'ın Enver Paşa Efsanesi Adlı Çizgi Romanı Örneği / The Importance of Historical Comics in Inheriting the Awareness of History to the Youth: Comics with the Title The Enver Pasha Legend, by Suat Yalaz", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/10 Spring 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9704>, p. 693-706.